

AİOLİS'DE BİR DAĞ KENTİ: AİGAI

Yusuf SEZGİN*

Öz: Herodotos, Aigai'yi Aioller'in Aiolis Bölgesi'nde kurduğu 12 kent arasında saymaktadır. Antik yazarlar Aiollerin bölgeye gelişlerinin M.Ö. 1100 tarihlerinde başladığını ileri sürseler de, kazı sonuçları şimdilik kentin kuruluşunun M.Ö. 7. yüzyılın ilk yarısından daha erkene gitmediğini göstermektedir. Polybius'un aktarımına göre, Bithynia kralı Prusias II ile Attalos II arasında gerçekleşen bir savaşta Aigai ciddi bir şekilde tahrip edilmiştir (M.Ö. 156-154). Prusias II, savaş sonrasında yapılan barış antlaşması gereğince, tahrip ettiği kentlere 100 talent ödemek zorunda bırakılmıştır. Kent bu tarihten itibaren, muhtemelen Pergamon Krallığı'nın da desteğiyle, bölgede ekonomik ve kültürel bir çekim merkezi olmuş, Tiyatro, Kent Meclisi Binası (Bouleuterion) ve Agora gibi görkemli yapılarla donatılmıştır. Aigai'nin Hellenistik Dönem boyunca ekonomik açıdan güçlü bir kent olduğu anlaşılmaktadır. Kentin dokumacılıkta ve yün üretiminde bölgede en önemli merkez olduğu bilinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aigai, Aiolis, Bouleuterion, Apollon Khresterios.

THE MOUNTAINOUS CITY OF AEOLIS: AIGAI

ABSTRACT: Herodotus names Aigai among the twelve cities that Aiolians established in the Aiolis region. Although the historians in the antiquity claimed that the Aiolian migrations to the area began in the beginning of the twelfth century BC, the current data obtained from the archaeological excavations indicate a date only as far back as the first half of the seventh century BC for the establishment of Aigai. According to Polybius' narrative, Aigai suffered extensive *damage* during a *battle* between Prusias the second, the King of Bithynia and Attalos the second (one fifty-six – one fifty-four BC). In fulfillment of the post-war *treaty* Prusias the second was forced to pay one hundred *talents* to the cities that he *damaged*. Following this period, Aigai became an attractive economical and political center probably with the support that it received from the Kingdom of Pergamon and it was adorned with glamorous structures, such as the theater, bouleuterion and the agora. It is evident that Aigai was an economically powerful city throughout the Hellenistic period. It is known that the city had a stronghold in the region in textile weaving and wool production.

Keywords: Aigai (Aegae), Aeolis, Bouleuterion, Apollon Khresterios.

Aigai antik kenti, Manisa İli Merkez İlçe'ye bağlı Yunddağı Köşeler Köyü'nün 2 km. güneyindeki Gün Dağı'nın üzerinde yer almaktadır.¹ Aigai, güney ucunda birleşen Pythikos ile onun kolu olan Setlik Deresi'nin ortasında bir yarımada gibi uzanan bir tepe ve onun kuzey rüzgârına kapalı batı ve güney yamaçları üzerine konuşlanmıştır (Res. 1). Antik kent, adına antik çağda Aspodene, günümüzde ise Yund Dağları adı verilen volkanik

* Yrd.Doç.Dr., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Balkan Yerleşkesi, Edirne, yusufsezgin.aigai@gmail.com

¹ Aigai Kazısı buluntularını yayınlamama izin veren değerli hocam Aigai Kazısı Başkanı Prof. Dr. Ersin Doğer'e teşekkür ederim.

kayalıklarda hayvancılık, özellikle kente adını veren keçi yetiştiriciliği, yer yer küçük ovacıklarda birikmiş verimsiz toprakta tarım yaparak yaşamlarını sürdürenlerin kurduğu bir dağ kentidir. Yaklaşık 1000 yıla yakın bir süre varlığını sürdüren kent, yakındaki Ege Denizi'nin kıyısında yeşermiş uygarlığın izlerini taşıyan görgülü bir halkı barındırmıştır.

Herodotos, Aigai'yi Aiollerin Aiolis bölgesinde kurduğu 12 kent arasında saymaktadır. Antik yazarlar Aiollerin bölgeye gelişlerinin M.Ö. 1100 tarihlerinde başladığını ileri sürseler de kazı sonuçları şimdilik kentin kuruluşunun M.Ö. 7. yüzyılın ilk yarısından daha erkene gitmediğini göstermektedir. Kentin adı Herodotos'ta Aigai (I.149), Polybius'ta Aigaieon (*His.* XXXIII.13) Tacitus'da Aegaeates (*Tac. Ann.* II.47), Plinius'da Aegaeae (*Nat. His.*, V.32), kentin bastığı sikkelerde ise, Aigeaion, Aigaion ve Aigeon olarak geçmektedir.² Kentin adını anan diğer antik yazarlardan Strabon (XIII.3.5), Pseudo Skylax (98), ve Plinius (*Nat. His.*, V.121), bu yerleşimin deniz kıyısında değil, iç kısımda ve dağlık bölgede olduğunu vurgulamaktadır.

Kent, komşusu olan Temnos ile birlikte M.Ö. 547 yıllarında ortaya çıkan Pers egemenliğine karşı direnmiş ve bağımsızlığını korumuştur (Ksenophon, *Hell.* IV.8.5). Plutarkhos'un aktarımına göre (*Them.* 26) ünlü Atinalı devlet adamı Themistokles, Yunanistan'dan kaçıp Kyme'ye doğru gelirken, yolunu Aigai'ye çevirmiş ve orada kimseye görünmeden, yakın arkadaşı Nikagenes tarafından dostça karşılanmış ve misafir edilmiştir. Daha sonra da kadın kılığına girerek, bir çadır arabasında Susa'ya doğru yoluna devam etmiştir. Aigai, M.Ö. 5. yüzyılda, Attika-Delos Deniz Birliği'ne vergi vermeyen kentler arasında yer almaktadır.

Attalos Hanedanlığı, yaklaşık 150 yıl süren hâkimiyetleri boyunca, Hellen dünyasının kutsal merkezlerine ve farklı kentlere binalar ve başka adaklar vakfederek bilim ve sanatın koruyucusu olduklarını gösteren bir politika izlemişlerdir.³ Söz konusu politika bağlamında, Pergamon'un

² W.M. Ramsay, "Contributions to the History of Southern Aeolis 2", *JHS* 2, 1881, s. 296.

³ E.V. Hansen, *The Attalids of Pergamon*², Ithaca-London, 1971, 284-298; W. Radt, *Pergamon. Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları*, Çev. S. Tammer, İstanbul, 2002, s. 275-277. Pergamon Krallığı'nın kurucusu olan Philetairos döneminden itibaren kente ve hemen yakınındaki Apollon Khresterios Tapınağı'na önemli yardımlarda bulunulmuştur. Aigai yakınlarında yer alan Apollon Khresterios Tapınağı'nda ele geçen bir yazıt (Ἀπόλλωνι Χρηστηρίῳ Φιλέταιρος Ἀτάλλου) Philetairos'un etki alanını Aigai'ye kadar genişlettiğini kanıtlamaktadır. Yazıttaki ifadeden hareketle tapınağın Philetairos tarafından yaptırıldığı ileri sürülmüştür. H. Malay ve M. Riel, tapınağın yaygın olarak Attaloslar tarafından yapıldığının kabul edildiğini belirtmektedir (H. Malay, M. Riel, "Two New Hellenistic Decrees from Aigai in Aiolis", *Epigraphica Anatolica. Zeitschrift für Epigraphik und historische Geographie Anatoliens* 42, 39-60). H.-J.Schalles yazıtın Apollon Khresterios

yaklaşık 40 km. güneyinde yer alan Aigai'nin önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Aigai'nin kent planı, teraslamaları, mimarisi ve birçok ayrıntısı Pergamon'u anımsatmaktadır (Res. 1).⁴

Anadolu'da Pergamon Krallığı'nın güçlü rakibi olan Seleukos Krallığı'nın generali Akhaios komutasında başlattığı saldırılar (M.Ö. 220-218) sonucunda Aigai⁵ ve Aiolis kıyıları Pergamon Kralı Attalos I'ın elinden alınmıştır. Kısa bir süre sonra Antiokos III'e karşı ayaklanan Akhaios'un öldürülmesi ile (M.Ö. 216) Aigai ve çevresi yeniden Pergamon Krallığı'na katılmıştır.⁶ Polybius'un aktarımına göre (*His.* XXXIII.13), Bithynia kralı Prusias II ile Attalos II arasında gerçekleşen bir savaşta Aigai, Prusias II'nin ordusu tarafından tahrip edilmiştir (M.Ö. 156-154).⁷ Prusias II, savaş sonrasında yapılan barış antlaşması gereğince, tahrip ettiği kentlere 100 talent ödemek zorunda kalmıştır (Polybius, *His.* 33.13.8).⁸ Kent bu tarihten itibaren, muhtemelen Pergamon Krallığı'nın da desteğiyle, bölgede ekonomik ve kültürel bir çekim merkezi olmuş, Tiyatro, Kent Meclisi Binası (Bouleuterion) ve Agora gibi görkemli yapılarla donatılmıştır. Attalos III, M.Ö. 133 yılında, ölümünden önce, akılcı bir politik karar ile Pergamon

---

Tapınağı'nın kapısının üstünde ya da propylonunda durması gerektiğini kaydetmektedir (H.-J. Schalles, *Untersuchungen zur Kulturpolitik der Pergamienischen Herrscher im dritten Jahrhundert vor Christus*, Istanbul Forschungen 36, Tübingen, 1985, s. 35-36). Philetairos tarafından yaptırılan Meter Theon Tapınağı'nın arşitrav blokları üzerinde yer alan adak yazıtı da Apollon Khresterios Tapınağı'ndaki Philetairos adağı ile aynı kalıpta yapılmıştır (Φιλέταιρος Ἀττάλου Μητροῦ Θεῶν. A. Conze, P. Schazmann, *Mamurt-Kaleh: Ein Tempel der Göttermutter unweit Pergamon*, Berlin, 1911, 10; K. Bringmann, H. Steuben, *Schenkungen hellenistischer Herrscher an griechische Städte und Heiligtümer. Teil 1: Zeugnisse und Kommentare*, Berlin, 1995, s. 293, K.Nr.: 256 [E]). Apollon Khresterios Tapınağı yazıtı ile ilgili detaylı tartıma için bkz.: K. Bringmann, H. Steuben, *a.g.e.*, s. 285-286, K.Nr.: 251 [E]. G.E. Bean, "Two Inscriptions from Aeolis", *Bellethen* XXX, 1966, s. 525-528.

⁴ Engeli bir arazide yer alan Aigai ile Pergamon'daki kamu yapılarının yerleştiriliş biçimleri arasındaki benzerlik, başka bir deyişle yelpazeyi andıran ortak "kent planlaması" dikkat çekicidir. J.J. Coulton, *The Architectural Development of the Greek Stoa*, Oxford, 1976, s. 70; W.E. Mierse, *Temples and towns in Roman Iberia: The social and architectural dynamics of Sanctuary Designs, from the Third Century B.C. to the Third Century A.D.*, University of California Press, 1999, s. 160-161.

⁵ Polybius, *His.* 5.77.

⁶ E.V. Hansen, *a.g.e.*, s. 39; R.E. Allen, *The Attalid Kingdom: a Constitutional History*, Oxford, 1983, s. 99; D. Magie, *Anadolu'da Romalılar. M.Ö. III. ve II. Yüzyıllarda Batı Anadolu*, Çev. N. Başgelen, Ö. Çapar, İstanbul, 2007, s. 29-30. Polybius'un aktarımından anlaşıldığı üzere Aigai ele geçirilmeden önce, İ.Ö. 228 yılından itibaren, Attalos egemenliği altındaydı (J. Ma, *Antiochos III and the cities of Western Asia Minor*, New York, 2000, s. 46, dipnot 70).

⁷ Polybius, *His.* 33.13; E.V. Hansen, *a.g.e.*, s. 134; D. Magie, *a.g.e.*, s. 60.

⁸ E.V. Hansen, *a.g.e.*, s. 135; R.E. Allen, *a.g.e.*, s. 99; D. Magie, *a.g.e.*, s. 60.

Krallığı'nı Roma İmparatorluğu'na bağışlamıştır. Bu tarihten sonra Aigai varlığını Roma hâkimiyeti altında sürdürmüştür.

Hellenistik Dönem'in başlarından itibaren Pergamon ile sürdürülen yakın ilişki, Roma Dönemi'nde de devam etmiştir. Aigai'de Roma yönetimine ilişkin en erken bilgi M.Ö. 1. yüzyıla aittir. Roma İmparatoru Ceasar'ın güvenilir bir adamı ve yakın dostu olan Prokonsül Publius Servilius Isauricus, Asya Valisi olarak görev yaptığı sırada (M.Ö. 46-44) kente ve buradaki Apollon Khresterios Tapınağı'na önemli yardımlarda bulunmuştur.⁹ Aigai'de ele geçen bir heykel kaidesinin üzerindeki yazıtta, Publius Servilius Isauricus, yardımları nedeniyle Aigai'de onurlandırılmıştır.¹⁰ 17 yılında bölgede meydana gelen şiddetli depremin yerle bir ettiği kentler arasında Aigai de yer almaktadır. Tacitus (Tac. *Ann.* II.47) tarafından da sözü edilen bu depremin yaraları İmparator Tiberius'un cömert yardımlarıyla sarılmış ve depremden zarar gören kentler şükran ifadesi olarak İtalya'da imparatorun bir heykelini dikmişlerdi.

Aigai antik kentindeki yerleşim 3. yüzyılın sonlarına doğru terk edilmiştir. Got akınları ile ilişkili olduğunu düşündüğümüz bu terk edilmiş dönemde kent tamamen, bilinçli olarak boşaltılmıştır. Kentte yerleşim tekrar 12. yüzyıl sonlarında başlamıştır. Bu döneme ait geç Bizans kale-iskânı 13. yüzyılın sonlarında Manisa ve çevresini ele geçiren Saruhanogulları tarafından terke zorlanmış olmalıdır.

Aigai'nin Hellenistik Dönem boyunca ekonomik açıdan güçlü bir kent olduğu anlaşılmaktadır. Aigai dokumacılıkta ve yün üretiminde bölgede tekel konumuna gelmiştir.¹¹ Apollon Khresterios Tapınağı tarafından kontrol edilen geniş arazilerden de önemli bir gelir elde edildiği de unutulmamalıdır. Hellenistik Dönem'e ait Aigai sikkeleri üzerinde görülen keçi tasvirleri ve uygun coğrafi koşullar kentin keçi yetiştiriciliği açısından önemli bir merkez

⁹ Kentteki Roma Dönemi'ne ait yapıların önemli bir bölümü ve kentin genişlemesi Publius Servilius Isauricus yönetimi döneminde gerçekleşmiş olmalıdır (M.A. Clerc, "Les ruines d'Aegae en Éolie", BCH 10, 1886, s. 292; R. Bohn, C. Schuchhardt, *a.g.e.*, s. 66).

¹⁰ Publius Servilius Isauricus ile ilişkili ele geçen yazıtlar için bkz.: M.A. Clerc, *a.g.m.*, s. 289; R. Bohn, C. Schuchhardt, *a.g.e.*, s. 47, Abb. 60; 53, Abb. 69; 54, No. 5. Benzer şekilde, Publius Servilius Isauricus Pergamon'da geleneksel yasaları ve bağımsız demokrasiyi yeniden kurmuş ve bu nedenle de kentin "kurtarıcısı ve hayır sahibi" sıfatını kazanmıştır. Bkz.: W. Radt, *a.g.e.*, s. 41.

¹¹ Aigai'nin dokumacılıkta bölgede tekel olduğuna dair bir yazıt için bkz.: S. Reinach, "Deux Inscriptions de l'Asie-Mineure. 1. Convention entre Aegae et Olympos", *Revue des études grecques* 4, 1891; E.V. Hansen, *a.g.e.*, s. 213-214; H. Malay, "Batı Anadolu'nun Antik Çağdaki Durumu", *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi* 2, 1983, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, s. 58.

olduğunu düşündürmektedir.¹² Mısır'ın Anadolu'ya papirüs ihracatını durdurmasının ardından üretilmeye başlanan parşömen'in ilk örnekleri keçi ya da koyun derisinden hazırlanmıştır.¹³ Hellenistik Dönem'in en büyük kütüphanelerinden birine sahip olan Pergamon'un ihtiyaç duyduğu büyük miktarlardaki parşömen, dost ve müttefik Aigai'den karşılanmış olmalıdır.

Aigai ören yerindeki ilk çalışmalar Fransız araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Kentteki ilk araştırma 1881 yılında S. Reinach tarafından yapılmıştır. Reinach, Nemrut Kalesi'ndeki yerleşmenin ilk kez kendisi ve W.M. Ramsay tarafından incelendiğinin söylemektedir.¹⁴ Kentteki ilk kazı çalışmaları ise 1882 yılının yaz ayında Fransız araştırmacı M.A. Clerc tarafından yürütülmüştür.¹⁵ Clerc, nekropolis alanında yürüttüğü kazı çalışmalarında, buluntuları Louvre Müzesi'nde korunmakta olan 450 mezar açmıştır.¹⁶ Kentteki en kapsamlı çalışmalar Pergamon kazısı üyesi olan R. Bohn ve C. Schuchhardt tarafından gerçekleştirilmiştir.¹⁷ Aigai antik kentindeki son dönem kazıları, 2004 yılından beri, Ege Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü'nden Prof.Dr. Ersin Doğer başkanlığındaki ekip tarafından yürütülmektedir.

Bouleuterion (Halk Meclisi Binası): Pergamon kazı ekibi üyelerinin, 1886 yılında, kentte yaptıkları araştırmalarda Bouleuterion'a¹⁸ ilişkin ilk veriler elde edilmiştir (Res. 2A ve C).¹⁹ Bouleuterion yakınlarında belirlenen bir arşitrav bloğu üzerindeki yazıt Apollonidas oğlu Antiphanes'in Zeus

¹² W.G. Sayles, *Ancient Coin Collecting II: Numismatic Art of the Greek World*, Krause Publications, 2007, s. 87.

¹³ R.J. Forbes, *Studies in Ancient Technology*, Vol. 5, Brill, Leiden, 1966, s. 65.

¹⁴ S. Reinach, *Chroniques d'Orient: documents sur les fouilles et découvertes dans l'Orient hellénique de 1883 à 1890*, Paris, 1891, s. 221, 648; W.M. Ramsay, *a.g.m.*, s. 292.

¹⁵ Daha fazla bilgi için Bkz.: M.A. Clerc, *a.g.m.*

¹⁶ M.A. Clerc'in gerçekleştirdiği kazıların nekropolis ile sınırlı olmadığı, çalışmalar kapsamında Agora dükkanlarından birinin de boşaltıldığı anlaşılmaktadır. M.A. Clerc, söz konusu kazıya ilişkin detaylı bilgiler vermemektedir. M.A. Clerc, *a.g.m.*, s. 280-285; S. Reinach ve R. Bohn, Agora'daki odalardan birinin M.A. Clerc tarafından temizlendiğini belirtmektedir. S. Reinach *a.g.e.*, s. 222; R. Bohn, C. Schuchhardt, *a.g.e.*, s. 16.

¹⁷ R. Bohn, C. Schuchhardt, *a.g.e.* Bu çalışmalar kapsamında kentin topografik haritası çıkarılmış, ayaktaki yapıların planları çizilmiş ve antik kalıntılar fotoğraflanmıştır. S. Reinach, Aigai'deki çalışmaların Fransızlardan alınıp Almalara verilmesinden duyduğu rahatsızlığı açık bir şekilde dile getirmektedir. S. Reinach *a.g.e.*, s. 648.

¹⁸ E. Doğer, L. Doğer, Ş. Tül, Y. Sezgin, M. Önder, S. Akat, M.H. Kan, B. Yener, E. Dereboylu, Ü. Türkan, E. Atay, M. Şahan, F. Genç, O.K. Serttürk, M.S. Çakır, "Aigai 2004-2006 Yılı Kazıları", *KST* 29-1, Ankara, 2008, s. 214-218; Y. Sezgin, "Aigai. Keçiler Yurdu", *Seyahatname 7* (Ocak-Şubat), 2010, s. 50-51; A. Yaman, *Antik Çağda Bouleuterionlar*, Ege Üniversitesi-Yayınlanmamış Lisans Tezi, 2008; Ş. Tül, *Aigai. Aiolis'de Bir Dağ Kent*, Ege Yayınları, 1995, s. 21-22.

¹⁹ R. Bohn, C. Schuchhardt, *a.g.e.*, s. 34-35.

Bollaios, Hestia Bollaia (Res. 2B) ve Demos'a (yurttaşlar topluluğu) bir bina adadığını göstermektedir (Res. 8).²⁰ Kuşkusuz bu yazıt yıkılmadan önce Bouleuterion'un ön cephe duvarı üzerinde yer almaktaydı.

Bouleuterion Agora Meydanı'na bağlanan ana yol üzerinde (Agora Caddesi) eğimli bir arazide, doğu-batı yönünde uzanmaktadır. 24x14 m. ölçülerindeki yapı üç ana bölümden oluşmaktadır (Res. 2C, 3). Bouleuterion'un batıdaki giriş kısmında İon düzeninde altı adet sütunla tasarlanmış bir galeriden oluşan kulis yer almaktadır. Cavea bölümü on iki basamaklı ve yaklaşık yüz doksan kişi kapasitelidir. Orkestra ise yarım daire formundadır. Yapı, genel form ve plan özellikleri açısından, Theatron formu bir diğer yapı olan odeona çok benzemektedir. Ancak, arşitrav bloğu üzerindeki yazıt, yapı içinde tespit edilen Hestia Bollaia kült heykeli (Res. 2B), ve sahne binasına ait hiçbir izin olmaması söz konusu yapının odeon olamayacağını kanıtlamaktadır.²¹ Caveanın her iki yanından ve tam orta bölümünden geçen üç ayrı merdiven ile orkestraya ulaşılmaktadır. Orkestranın hemen doğusunda, yürüme düzleminin altında dört mekân yer almaktadır.²² Binanın Agora Caddesi'ne bakan cephesinden, çift kanatlı birer kapı ile girilen mekânlar ön ve arka odadan oluşmaktadır. İşlevleri şu an için net olarak tespit edilemeyen ön ve arka odalar arasındaki geçiş tek kanatlı bir kapı ile sağlanmaktadır.

Orkestraya bitişik olan arka sıradaki odalardan iç tarafta kalan iki odayı ayıran duvarın merkezinde, üzerine *Hestia Bollaia* heykelinin oturduğu, dikdörtgen büyük boyutlu blok taşlardan örülü kare planlı bir platform açığa çıkarılmıştır. *Hestia Bollaia* heykeli (Res. 2B) söz konusu platformun hemen önüne (doğu) devrilmiş şekilde ele geçmiştir. Hestia kültü aynı zamanda Prytaneion ile ilişkili olmasına karşın Bouleuterion'da Hestia kültünün yer alması, söz konusu yapının hem Bouleuterion hem Prytaneion olarak kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir.²³ Ana kayaya oyulmuş bir bothros çukuru üzerine oturan platform, orkestranın yürüme düzlemine kadar yükselmektedir. Bothros çukuru içerisinden Lagynos, tek kulplu testi, kâse

²⁰ R. Bohn, C. Schuchhardt, *a.g.e.*, s. 34, Abb. 35.

²¹ Odeon ve Bouleuterion karşılaştırması için bkz.: F. Sear, *Roman Theatres. An Architectural Study*, New York, 2006, s. 38 vd.

²² Morgantina'da da Bouleuterion'un bitişğinde üç çift dükkân yer almaktadır (E. Sjöqvist, "Excavations at Morgantina (Serra Orlando) 1963 Preliminary Report VIII", *AJA* 68-2, 1964, s. 140 vd.).

²³ 2004 yılından itibaren Bouleuterion'un bulunduğu alanda sürdürülen kazılarda Bouleuterion'un yakın çevresinde Prytaneion olarak tanımlanabilecek bir yapı tespit edilememiştir. Bu açıdan yapı, Bouleuterion ve Prytaneion'un işlevleri birleştirilerek kullanılmış olabilir. Bu tez ilk olarak Bohn ve Schuchhardt tarafından ileri sürülmüştür (R. Bohn, C. Schuchhardt, *a.g.e.*, s. 34-35).

vb. kapların yanı sıra on altı adet bronz sikke, pişmiş toprak figürin, kandil, ağırşak ve maltız parçaları bulunmuştur (Res. 6).²⁴ Ele geçen buluntular yapının inşasını kutsamak adına gerçekleştirilen ritüele yönelik bir törene işaret etmektedir. Bothros çukurundan ele geçen buluntuların tamamı M.Ö. 2. yüzyılın ortalarına aittir ve yapıya ilişkin *Terminus Ante Quem* vermektedir. Bununla birlikte, odaların tabanlarının üzerinde ve yapının kuzeybatı köşesine eklenen mekânlar topluluğu ile yapı arasında yer alan bir *peristhesis*'te²⁵ (Res. 7) *in-situ* olarak ele geçen M.S. 3. yüzyıla tarihli seramiklerin yanı sıra, Valerianus-Gallienus (M.S. 253-268) ve Alexander Severus-Philippus Arabs dönemlerine (M.S. 222-249) ait bronz sikkeler, Bouleuterion'un son evresine ilişkin kesin veriler sunmaktadır.

Dükânların içine yıkılan Meclis enkazında altı adet mermerden baş ve bunlara ait gövdeler ele geçmiştir. Heykellerin orijinalinde, Bouleuterion'un kuzey duvarının doğu bölümü ve cephe duvarının iç kesimlerinde oluşturulmuş payeler üzerinde, durdukları anlaşılmaktadır. Heykellerden iki tanesinin kaidesi üzerinde yer alan “Μενεστρατος Ιππίου Περγαμηνός ἐποίει” yazısı (Res. 2D), her iki heykelin de Pergamonlu heykeltıraş, Hippias oğlu Menestratos tarafından yapıldığını göstermektedir.²⁶

Bouleuterion'un oturma sıralarının tahrip olan güney kısmında, orkestrada ve kuliste yapılan sondajlarda Bouleuterion'un altında, daha erken döneme ait, bir yapının izleri tespit edilmiştir. Bouleuterion'un inşaat aşamasında erken yapı ciddi oranda tahrip olmuştur ve erken yapıya ilişkin *in-situ* buluntu oldukça sınırlı sayıdadır. Kulisin doğu duvarının hemen batısındaki dar bir alanda, erken yapıya ait sıkıştırılmış bir toprak taban izine rastlanmıştır. Tabanın hemen altından *in-situ* durumda, M.Ö. 3. yüzyıl sonu-2. yüzyıl başına tarihli, kalıp yapımı sürahi ele geçmiştir (Res. 5).²⁷ Söz konusu tarih erken yapının son evre kullanımı için *terminus* oluşturmaktadır. Bouleuterion'un orkestrasında gerçekleştirilen sondajda, erken yapı ile ilişkili olduğu anlaşılan bir bothros ortaya çıkarılmıştır. Mutfak ve içki kapları ağırlıklı, yoğun seramik ve kemik içeren bothros, olasılıkla erken dönem yapısının inşası öncesi gerçekleştirilen ritüele ilişkin olarak açılmıştır (Res. 4). Tarihlenebilir buluntular M.Ö. 4. yüzyıla işaret etmektedir.

Bouleuterion'un altında, oldukça sınırlı alanlarda izlerini tespit edilebilen erken dönem yapısı, mimarisi ile kısmen ayakta olan Meclis Binası'ndan

²⁴ E. Doğer v.d. 2008, *a.g.m.*, s. 227, Res. 8.

²⁵ E. Doğer, Y. Sezgin, M. Gürbüzler, “Aigai 2007-2008”, *KST* 31-2, 2010, s. 355-356, Res. 6-9.

²⁶ E. Doğer v.d. 2008, *a.g.m.*, s. 215.

²⁷ S.I. Rotroff, *The Athenian Agora*, Volume 22, *Hellenistic Pottery: Athenian and Imported Moldmade Bowls*, Princeton, 1982, lev. 69, 89, 406.

farklı bir plana sahiptir. Söz konusu yapının, daha küçük boyutlu erken bir Bouleuterion'a ait olabileceğini düşünmek gerekmektedir (Res. 3). Bothros içerisinde ele geçen M.Ö. 4. yüzyıl malzemesi, Aigai Bouleuterion'unun ilk olarak bu tarihte inşa edildiğini bizlere düşündürmektedir.

M.Ö. 2. yüzyıl sonlarında, kentteki büyük imar faaliyetleri ile birlikte Bouleuterion'da da köklü değişikliklere gidilmiş, eski binanın yerine daha büyük bir meclis binası inşa edilmiştir. Bouleuterion'un inşasına destek veren Antiphanes ve Diaphanes isimli hayırseverler (*euergetes*) ve diğer aile fertleri, heykelleri yapının kuzey duvarı önünde yer alan uzun bir niş üzerinde sergilenerek onurlandırılmıştır (Res. 8). Meclis binasının ön kısmındaki odalardan söz konusu heykeller ile birlikte onurlandırma yazıtlarının yer aldığı kaideler de ele geçmiştir.

M.S. 3. yüzyıla kadar, yaklaşık beş yüzyıl, varlığını sürdürebilen Bouleuterion, zamanın ve depremlerin yer aldığı doğa olaylarının yarattığı tahribatlar sonucunda çok sayıda onarım görmüştür. Yapı duvarlarının iç yüzlerindeki örgülerde ve özellikle de güney duvarının tamamında farklı teknikler bir arada kullanılmıştır. M.S. 3. yüzyıl ile birlikte, şu an için tam olarak tespit edemediğimiz bir nedenden dolayı kent terk edilmiş ve Bouleuterion kullanımdan çıkmıştır. M.S. 12-13. yüzyıllara gelindiğinde, kentte yeni bir imar faaliyeti sürdürülmüş ve bunun sonucunda Bouleuterion'a ait mimari elemanlar yeni yapıların inşasında kullanılmıştır.

Agora (Çarşı Binası)

Hellenlere özgü bir kavram olan Agora yaygın şekilde, eksik bir tanımlama ile "pazaryeri" diye çevrilmiştir. Agora, daha doğru ve kapsayıcı bir tanımlama ile "halkın bir araya geldiği yer" anlamında kullanılmaktadır.²⁸ Kent merkezlerinde yer alan Agoralarda,²⁹ standart olarak, en üst katta yani Agora Meydanı'na bakan kısımlarında tek veya çoğunlukla çift nefli stoalar yer almaktadır. Stoa formu, Agora alanlarının simgesi haline gelmiş, en önemli siyasi ve sosyal unsurlardan birisidir. Geç Tunç Çağı saray mimarisinin Arkaik Dönem'de ortaya çıkan ve antik dönem sonuna kadar varlığını sürdüren stoa formuna öncülük ettiği ileri sürülmektedir.³⁰

²⁸ P.J. Rhodes, *The Greek City States: A Source Book*. Second edition, Cambridge, 2007, s. 11; R.E. Wycherley, *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?*, (How the Greeks Built Cities?, Londra, 1949) çev. N. Nirven, İstanbul 1993, s. 59.

²⁹ R.E. Wycherley, *a.g.e.*, s. 45-46.

³⁰ R. Martin, *Recherches sur L.Agora Grecque*. Études d'histoire et d'architecture urbaine, Paris, 1951, s. 80-102; R.E. Wycherley, *a.g.e.*, s. 46; J.J. Coulton, *a.g.e.*, s. 18.

Aigai Agorası, kentin yerleştiği tepenin kuzeydoğu yamacında, Agora Meydanı'nı oluşturan terasın doğusunda yer almaktadır (Res. 9). Söz konusu terası boydan boya geçen anıtsal yapısıyla kuzey-güney doğrultulu, fakat doğu-batı cepheli olarak konumlanmıştır.³¹ Yaklaşık 80 m. uzunluğunda ve doğu duvarı 10.50 m. yüksekliğinde korunan Agora binası üç katlı inşa edilmiştir. Yapı batıda, aradaki bir duvarı vasıtasıyla Agora Meydanı terasına yaslanmaktadır. Birinci kat, dükkân olması kuvvetle muhtemel, önlü arkalı on dört odaya ev sahipliği yapmaktadır. Bunlardan on iki adedi doğu, iki adedi ise kuzey cephelidir. Eldeki mimari izler birinci katın 4.50 m. yüksekliğe sahip olduğunu göstermektedir. İkinci kat hakkında fikir verebilecek mimari parçalar son derece azdır. Bu katın odalara bölünmüş olduğuna dair elde bir veri bulunmamakla birlikte, bu ihtimal de göz ardı edilmemelidir. Asıl önemli soru ikinci katın hangi amaçla kullanıldığıdır. Güney cephede, *in-situ* durumda korunan eşik taşı, ikinci kat girişine işaret etmektedir. Bu katın hava ve ışık gereksinimi ise yine saçaklı ve içeriye doğru genişleyen küçük pencerelerle sağlanmıştır.

Yapının üçüncü katı, Agora Meydanı'ndan birkaç basamakla çıkılan, üzeri, çift sıra sütunların taşıdığı çatıyla örtülü bir stoadır ve meydanın doğu sınırını oluşturmaktadır. Bu alandaki enkazda ele geçen mimari parçalar ve sütun elemanları, stoa yüksekliğinin yaklaşık olarak birinci kat ile aynı (4.50 m.) olduğunu göstermektedir. Cephede Dor düzeni kullanılmışken, içeride kalan ikinci sütun sırasını İon sütunları oluşturmaktadır. Sütunlar da binanın geneliyle aynı malzemenin, andezit taşından üretilmiş olmakla birlikte, İon sütunlarının başlıkları mermerdir.

“L” formlu bir plan şeması gösteren binanın kuzeyinde, batıya doğru dönerek yapıya bu formu kazandıran kısım, üçüncü katla orta kat arasında bir seviyede, Agora Caddesi'nin eğimine göre kotlanmış ve söz konusu caddeye açılmaktadır. Bouleuterion binasına doğru bakan ve kendi girişine sahip olan bu kısım ayrı bir mekândır ve Dor düzeninde tasarlanmıştır. Gerek düzenlemesi gerekse de Agora sisteminin dışında, caddeye, Bouleuterion'a bakan kendi girişi ve cephesi, gerekse de kot olarak yapının kat düzenlemesinin dışında kalıyor oluşu, bu kısmın farklı bir amaca hizmet ettiğini düşündürmektedir.

Agora Binası, kesme taş bloklardan (andezit) atkılı isodomik duvar örgü sistemiyle inşa edilmiştir. Kapı, pencere, korkuluk blokları gibi dışarlıklı elemanlar haricinde ne kimyasal ne de fiziksel bağlayıcılar kullanılmamıştır.

³¹ Aigai Agorasına ilişkin olarak bkz.: W.M. Ramsay, *a.g.m.*, 293-294; M.A. Clerc, *a.g.m.*, s. 280-285; R. Bohn, C. Schuchhardt, *a.g.e.*, s. 14-27; Ş. Tül, *a.g.e.*, s. 23-28; E. Doğer v.d. 2008, *a.g.m.*, s. 218-219; Y. Sezgin, *a.g.m.*, s. 51-52.

0.85 m. kalınlığındaki çift yüzlü duvarın içi moloz dolgudur ve dış yüzdeki bloklar içeriye göre daha özenli yapılmıştır. Binanın köşelerinde “fermuar bindirme” sistemine sadık kalınmış ve Helenistik Dönem’in ortalarından M.Ö. 1. yüzyıla kadar, kesme taş binaların köşelerinde moda olan “pahlama” burada da uygulanmıştır. Yapının doğramalarının ahşap, bağlayıcıların kurşun takviyeli bronz ve/veya demir olduğu anlaşılmaktadır. Sütun başlıkları gibi daha özel elemanlarda ise mermer kullanılmıştır.

Agora Binası’nda gerçekleştirilen sınırlı çalışmalarda, yapının net bir şekilde tarihlenmesine olanak sağlayacak tabaka ve düzlemler tespit edilememiştir. Bununla birlikte genel plan itibarıyla ve özellikle de İon başlıklarının yardımıyla yapıyı M.Ö. 2. yüzyıl oralarına tarihlenmek mümkündür. 2010 yılı çalışmalarında Agora Binasının doğusunda bulunan terasta, sınırlı bir alanda yürütülen çalışmalar sonucunda M.Ö. 7.-6. yüzyıla ait tabakalar ve bununla ilişkili bir duvar açığa çıkarılmıştır.

Macellum (Et-Balık Pazarı): Agora binasının zemin katı düzleminde, yapının doğusunda bulunan alan bir teras ya da küçük meydan şeklinde tasarlanmıştır. Bu küçük meydana Agora Binasından ayrı, fakat onunla ile çok yakın bir ilişki içinde olan bir yapı yer almaktadır. Söz konusu yapı Hellenlerin “Makellon”, Romalıların “Macellum” adını verdikleri bir balık veya et pazarı olarak hizmet etmiş olmalıdır (Res. 10A-C).³² 8.56 m. çapındaki yapı, düzgün plaka taşlardan oluşturulan dört basamağa sahiptir. Yapının ilk sırasını oluşturan bazı blok taşların üzerinde Φ , Γ , M, N, Δ , Z, C, gibi Hellen alfabesine ait harfler kazınmıştır (Res. 10E). Bu durum blokların bir plan dâhilinde kesilip şekillendirildiklerini kanıtlamaktadır. Macellum’un zemini, bir ıslak mekân olarak kullanıldığı için düzgün blok taşlarla döşenmiştir. Yalıtımın sağlanması için, plaka taşlar kireç harcı zemin içine gömülmüştür.

Yapının biri doğu kenarda, tabanın oturma sırası ile birleştiği noktada basamağa oyulmuş, diğeri ilk basamak üzerinde ikinci basamağı oluşturan taşa oyulmuş yarım ay formundaki iki delik, suyun yapının içine giriş ve çıkışını sağlamak üzere yapılmış olmalıdır. Tabanın oturma basamaklarına yakın alanlarda, taban plakalarının üzerine oyulmuş oluklu kenet delikleri ve kare formlu taş veya başka malzemededen masa veya tezgâh yerlerini belirleyen kazıma çizgiler (Res. 10D) mekânın gerçekten de bir Macellum olduğunu düşündürmektedir.

Nekropolis (Mezarlık): Aigai kentinin yer aldığı Gün Dağı’nın kuzeydoğu etekleri ile daha kuzeyde Gryneion-Magnesia arasındaki antik

³² E. Doğer, “Aigai’de Bir Macellum”, *Miko*, Mevsimlik Ege Kültürü Dergisi, Sayı 5, 2006, 12-14; E. Doğer v.d. 2008, *a.g.m.*, s. 219; Y. Sezgin, *a.g.m.*, s. 52.

yolun geçtiği vadinin kuzey yamaçları nekropolis alanı olarak kullanılmıştır.³³ Mezar tipleri arasında sınırları alçak taş sıraları ile belirlenmiş ve yığma toprağını kaybetmiş küçük boyutlu tümülüsler, az sayıda oda mezarlar, sandık mezarlar, sandık mezarları çevreleyen kare yapılar (Res. 11A), doğrudan toprağa gömüler, lahitler ve amphora mezarlar dikkati çekmektedir.³⁴ Hellenistik Çağ boyunca, mezarlar dikilitaşlar/steller ile belirlenmiştir. Bunlara ilişkin çok sayıda andezit taştan oyulmuş kaideler görülmektedir. Kaidelerin üstünde durması gereken dikilitaşlar yerel andezit taştan, kireçtaşı ya da mermerden yapılmıştır. Kimi eksedra parçaları ve sunak taşları kentin nekropolis alanına yüzyıllarca sürdüğü anlaşılan tahriplere karşın bir görsellik katmaktadır. Roma döneminde, M.S. 2. yüzyılın sonu-3. yüzyıl başına ait attika, çerçeveli ve gırlı andezit lahitler (Res. 11B-C) nekropoliste yoğun olarak kullanılmıştır. Kimi lahitler Hellenistik döneme ait kare avluların içlerine yerleştirilmiştir.

Sarnıç: Aigai kenti yaşamı boyunca yağmur suyuna ihtiyaç duymuştur. Yağmur suyunun binaların temellerini yıpratıcı etkisi hünerli drenaj kanalları ile en aza indirilmiş ve taş döşeli yolların altında yer alan kanalizasyon sistemleri ile de sayıları yüzleri bulan kapalı sarnıçlara ve açık hayvan sulama göletlerine veya hamam depolarına yönlendirilmiştir. Ayrıca kentin yer aldığı tepenin yaklaşık 200 metre altında akan antik Titnaios (Kocaçay-Güzelhisar Çayı) çayından muhtemelen eşeklerle yukarıya taşıdıkları içme suyundan da bahsetmek gerekmektedir.³⁵ Söz konusu sarnıçlardan biri 2006 yılında kazılmıştır (Res. 12A). Sarnıç zemininde yer alan sığ bir çukur içinde M.Ö. 2. yüzyıla ait 12 adet bronz Aigai sikkesi ele geçmiştir. Bilinçli olarak açılmış bir çukur içine yerleştirilen sikkeler, sarnıçın Hellenistik dönemdeki ilk kullanım evresinde, bir anlamda sunu olarak bırakılmış olmalıdır. Sarnıçın en son kullanım evresine ilişkin tabaka içinde çok sayıda tam ve tama yakın günlük kullanım kabı ele geçmiştir (Res. 12B). 12-13. yüzyıllara ait Bizans sırlı ve sırsız vazolarından oluşan buluntu gurubu (Res. 12C), sarnıçın M.Ö. 2. yüzyıldan M.S. 13. yüzyıl başlarına kadar temizlenerek yüzlerce yıl boyunca kullanıldığını göstermektedir.

Demirkapı: Eski araştırmacılar tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda da adıyla sözü edilen *Demirkapı*,³⁶ kazıların başladığı 2004 yılına kadar ziyaretçilerin yukarı kente ilk adımlarını attıkları, tek giriş noktasıydı (Res.

³³ E. Doğer v.d. 2008, *a.g.m.*, s. 208-209; Y. Sezgin, *a.g.m.*, s. 53; M. Güneş, *Aigai Nekropollerini*, Ege Üniversitesi- Yayınlanmamış Lisans Tezi, 2007.

³⁴ M.A. Clerc tarafından 1882 yılında gerçekleştirilen çalışmalarda, nekropoliste 450 adet mezarın açıldığı ifade edilmektedir. Söz konusu mezarların tipleri ve buluntuları için Bkz.: M.A. Clerc, "Fouilles d'Aegae en Éolide", *BCH* 15, 1891.

³⁵ E. Doğer v.d. 2008, *a.g.m.*, s. 219-221; Y. Sezgin, *a.g.m.*, s. 53; Ş. Tül, *a.g.e.*, s. 17.

³⁶ M.A. Clerc, *a.g.m.*, s. 277; R. Bohn, C. Schuchhardt, *a.g.e.*, s. 9.

13A).³⁷ 2004 yılında gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında Demirkapı'nın daha geç bir dönemde (muhtemelen Roma Çağı'nda) kapatılıp iptal edildiği tespit edilmiştir. Kentin kullanılmayan değişik yapılarından sökülmüş lento ve arşitrav türü bloklarla gerçekleştirilen kapatma eylemi, Demirkapı'nın hemen kuzeyinde yer alan ve kentin en büyük kamu hamamlarından biri olan Kuzey Hamamı'nın muhtemelen M.S. 2.-3. yüzyıllarda inşa edilmesiyle ilişkili olmalıdır. Kapının dışında yapılan sondajlarda kapıya yönelen herhangi bir taş döşeme izine rastlanmamasına karşın, kapı girişinden kentin içine doğru oldukça büyük plaka taşlarla döşenmiş bir yol sistemi mevcuttur. Kapının dışında olması gereken taş döşeme yol kamu hamamı inşası sırasında tahrip edilmiş olmalıdır.

Yol, kapıdan itibaren kentin içine doğru yükselerek iki farklı yönde devam etmektedir. Döşeme yolun altında, ana kayaya oyulmuş ve bir insanın girmesine müsaade eden kanal sistemleri mevcuttur. Söz konusu kanal sistemi yolun altından, batıdan doğuya doğru yaklaşık 10 m. uzanır ve bir kolu kuzeye, bir kolu da doğuya dönerek devam eder. Kanal sisteminin, Demirkapı'nın arka alanına düşen yağmur sularını kapının dışında alt koddan yer alan kamu hamamının sarnıç ve su toplama havuzuna yöneltmek üzere inşa edildiğini düşünmek yanlış olmasa gerektir.

Demirkapı'nın girişinde, sol ve sağ yanlarda ana giriş kapısının söve taşları dikkati çekmektedir. Söveleri geçince sol tarafta (kuzey yönde) kentin surlarına bitişik olarak yapılmış, kapının içine bir kapı ile açılan ve yine birbirlerine kapılar ile bağlı yan yana 4 adet mekân dikkati çekmektedir. İptal edilmeden önce Demirkapı'nın kontrolünde kullanıldığını düşündüğümüz bu mekânlar kapının iptalinden sonra Roma döneminde (M.S. 2. ve 3. yüzyıllar) arka alanda oluşturan büyük mekân içine katılmış olmalıdır.

Demirkapı'nın kapatılmasından sonra kapının arkasında bulunan ve kapının işlevini sürdürdüğü sırada henüz hangi amaçlar için kullanılmış olduğunu tespit edilemeyen geniş alan muhtemelen avlulu, sarnıçlı geniş bir yapı için inşaata açılmış olmalıdır.³⁸ Aynı yapı kompleksine ait olan bir mekânın (1 no.lu mekân) batı yarısında kireç katkılı sıkıştırılmış kum ve çakıldan oluşan bir taban tespit edilmiştir. Taban, üzerinde *in-situ* olarak ele geçen buluntular yardımıyla M.S. 2.-3. yüzyıllara tarihlenmiştir. Genel kullanımına ilişkin olarak yapılan ilk gözlemler, mekânın bir *Andron* olarak kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Kireç taban ve renkli stuccolar ile bezenmiş duvarlarının varlığı, suya ihtiyaç duyulan bir temizlik

³⁷ W.M. Ramsey, *a.g.m.*, s. 292-293; E. Doğer v.d. 2008, *a.g.m.*, s. 209-210.

³⁸ Doğer v.d. 2008, *a.g.m.*, s. 210.

gereksinimi, kanal içinde ele geçen hayvan kemikleri, zeytin çekirdekleri gibi yeme içme ile ilişkili veriler, bu varsayımı desteklemektedir. Fakat yine de etrafındaki diğer mekânların kazısının tamamlanmadan net sonuçlara ulaşmak şu an için pek mümkün görünmemektedir.

Tiberius Kapısı (Yenikapı)

2006 yılında kazılan ve Yenikapı (Tiberius Kapısı) diye tanımlanan sur kapısı Demirkapı'ya göre yaklaşık 100 metre batıda yer almaktadır (Res. 13C-D).³⁹ Arkaik yukarı kent suru burada bindirme özellikli bir kapı yapmaktadır. Demirkapı ile arasında bir burç bulunmaktadır. Arkaik yukarı kent surlarının bindirme yaptığı bu kesimde kapı aralığı olarak öngörülen kesimde sur duvarına göre daha derince bir çukur kesim ve kapı mimari üyesi olabilecek taşlar yüzeyde tespit edilmiştir.

Bu alanda yürütülen çalışmalarda Dor düzenindeki bir arşitrav parçası üzerinde yer alan önemli bir yazıt tespit edilmiştir. Latince yazıtta ..]PORE XII[.. yazmaktadır. Bu yazıtın üstünde ikinci bir arşitrav parçası üzerinde de ..]VRBIV[.. yazıtı okunmaktadır. Söz konusu yazıt TI-CAESAR-DIVI-AVG-F-DIVI-IVLI-N-AVG-P-M-TR-POT-XXXVI-IMP-VIII-COS-V-CONDITOR-VNO-TEMPORE-XII-VRBIVM-TERRAE-MOTV-VEXATARVM-TEMPLVM-RESTITVIT biçiminde bir kalıptır ve İmparator Tiberius'un 17 yılı depreminden sonra kuzey Ege'de yenilediği kentlerin varlığını belirtir.⁴⁰ Bu onarım evresi, yazıt yardımıyla elde edilen, yaklaşık 34-35 yıllarına ait olmalıdır.

Bizans Şapeli: Elimizdeki arkeolojik veriler, Bizans Dönemi'nde küçük bir nüfusun varlığına işaret etmektedir. Bu döneme ait önemli yapılardan biri olan Doğu Şapel, kentin doğusundaki sura yakın bir konumdadır. 14.60x6.20 m. ölçülerindeki yapı tek neflidir ve doğusunda apsis, batısında ise giriş açıklığı yer alır. Apsis cephesinin kuzeydoğu köşesinde bulunan mezarlar yapının buradaki Hıristiyan topluluğa mezar şapeli olarak hizmet verdiğini düşündürmektedir.

Demirkapı olarak adlandırılan ve tepenin kuzey ucunda yer alan düzlükte doğudaki sura yakın bir konumda "Doğu Şapel" olarak adlandırılan Bizans Kilisesi yer almaktadır (Res. 13B).⁴¹ Doğu Şapel 14.60x6.20 m. ölçüleriyle taşra kentlerine özgü sade ve mimari açıdan çarpıcı bir özelliği olmayan bir Bizans kilisesidir. Genel yapısı ile küçük bir Hıristiyan cemaatinin

³⁹ E. Doğer v.d. 2008, *a.g.m.*, s. 211-214.

⁴⁰ *Tac.Ann.* II, 47. Söz konusu yazıtı, Fontrier tarafından Magnesia'nın iki saat kadar doğusunda, Hacılar'da ele geçen bir yazıt ile tamamlamak mümkündür. Söz konusu yazıt için bkz.: M.A. Fontrier, "Exploration de la plain de L'Hermus" *BCH XI*, 1887, s. 89-90.

⁴¹ E. Doğer v.d. 2008, *a.g.m.*, s. 210-211.

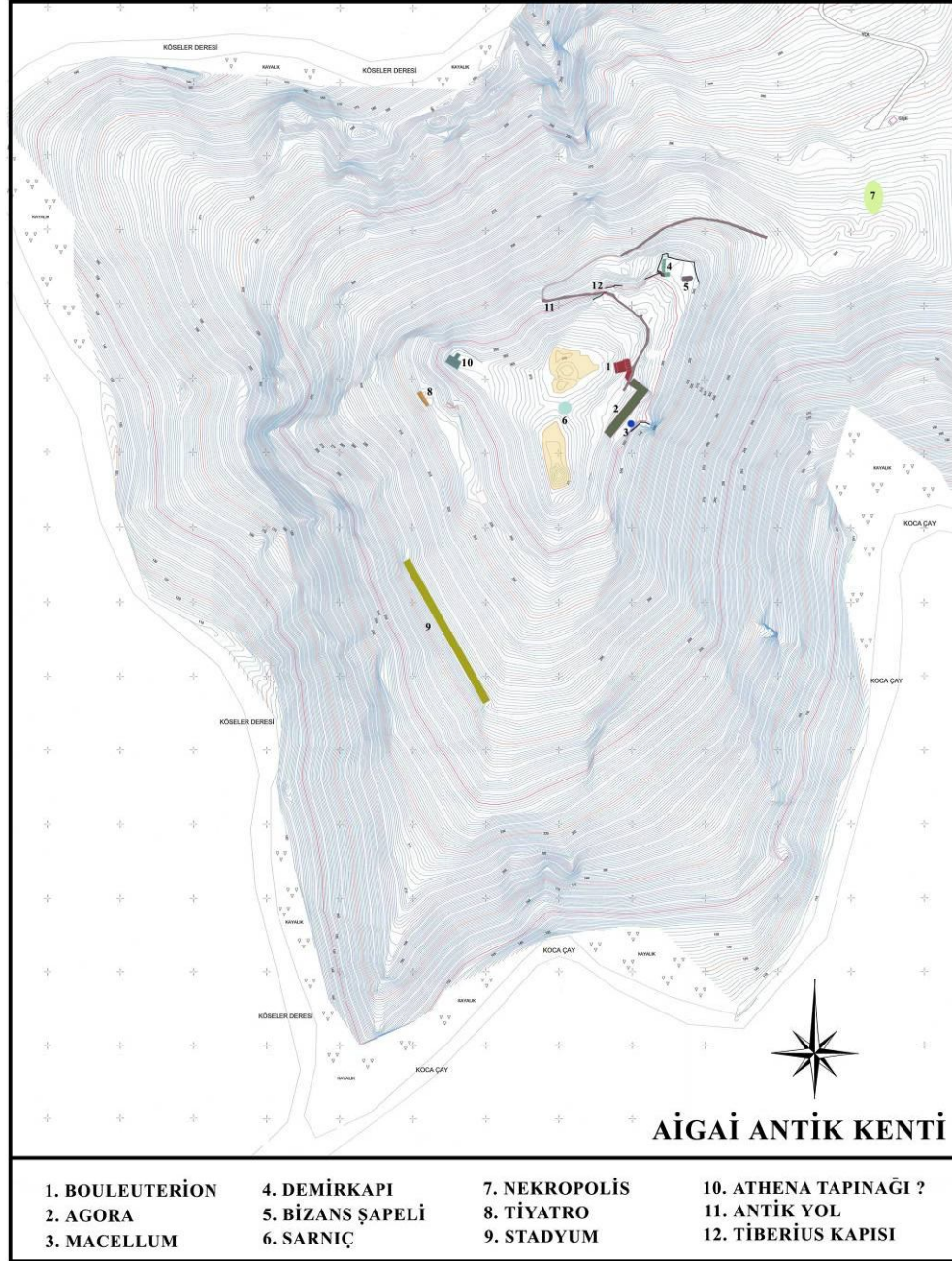
ihtiyaçlarına cevap verecek boyutta inşa edilmiştir. Doğu-batı doğrultusunda uzanan Şapel tek neflidir ve doğusunda apsis, batısında ise giriş açıklığı yer alır. Apsis cephesinin kuzeydoğu köşesinde bulunan mezarlar yapının buradaki Hıristiyan topluluğa mezar şapeli olarak hizmet verdiğini düşündürmektedir.

Yapının subasman duvarlarının dış yüzlerinde, devşirme taşlardan oluşan büyük ve düzgün bloklar orthostatik şekilde yerleştirilmiştir. Dış duvarların yapının içine bakan bölümleri ise taş ve tuğlaların dönüşümlü olarak yerleştirildiği almalı inşaat tekniği ile örülmüştür. Şapel'in iç duvarlarının üzerinde yer yer oldukça iyi korunmuş kireç sıva parçaları belirlenmiştir. Kireç sıva üzerinde kırmızı, pembe ve koyu mavi renklerden oluşan boya izleri görülmektedir. Oldukça kötü korunma durumu nedeniyle söz konusu freskonun, figürlü olup olmadığı anlaşılmamıştır. Şapel'in zemininde ele geçen yoğun kireç ve dağılmış kırık mermer parçaları, zeminin kırık mermer parçaları ile döşendiğini düşündürmektedir. Şapel'deki kazı çalışmalarında gerek *in-situ* gerekse de dağınık olarak ele geçen çok sayıda sızdıran Bizans seramiği ve Bizans sikkesi, yapının M.S. 12-13. yüzyıllarda kullanım gördüğünü kanıtlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Allen, R.E., *The Attalid Kingdom: a Constitutional History*, Oxford, 1983.
- Bean, G.E., "Two Inscriptions from Aeolis", *Belleten* XXX, 1966, s. 525-538.
- Bringmann, K., Steuben H., *Schenkungen hellenistischer Herrscher an griechische Städte und Heiligtümer. Teil 1: Zeugnisse und Kommentare*, Berlin, 1995.
- Clerc, M.A., "Les ruines d'Aegae en Éolie", *BCH* 10, 1886, s. 275-296.
- _____, "Fouilles d'Aegae en Éolide", *BCH* 15, 1891, s. 231-237.
- Conze, A., Schazmann, P., *Mamurt-Kaleh: Ein Tempel der Göttermutter unweit Pergamon*, Berlin, 1911.
- Coulton, J.J., *The Architectural Development of the Greek Stoa*, Oxford, 1976.
- Doğer, E., "Aigai'de Bir Macellum", *Miko*, Mevsimlik Ege Kültürü Dergisi, Sayı 5, 2006, s. 12-14.
- Doğer, E., Doğer, L., Tül, Ş., Sezgin, Y., Önder, M., Akat, S., Kan, M.H., Yener, B., Dereboylu, E., Türkan, Ü., Atay, E., Şahan, M., Genç, F., Serttürk, O.K., Çakır, M.S., "Aigai 2004-2006 Yılı Kazıları", *KST* 29-1, Ankara, 2008, s. 207-232.
- Doğer, E., Sezgin, Y., Gürbüz, M., "Aigai 2007-2008", *KST* 31-2, 2010, s. 343-356.
- Fontrier, M.A., "Exploration de la plain de L'Hermus" *BCH* XI, 1887, s. 79-107.
- Forbes, R.J., *Studies in Ancient Technology*, Vol. 5, Brill, Leiden, 1966.
- Güneş, M., *Aigai Nekropoller*, Ege Üniversitesi- Yayınlanmamış Lisans Tezi, 2007.
- Hansen, E.V., *The Attalids of Pergamon*², Ithaca-London, 1971.

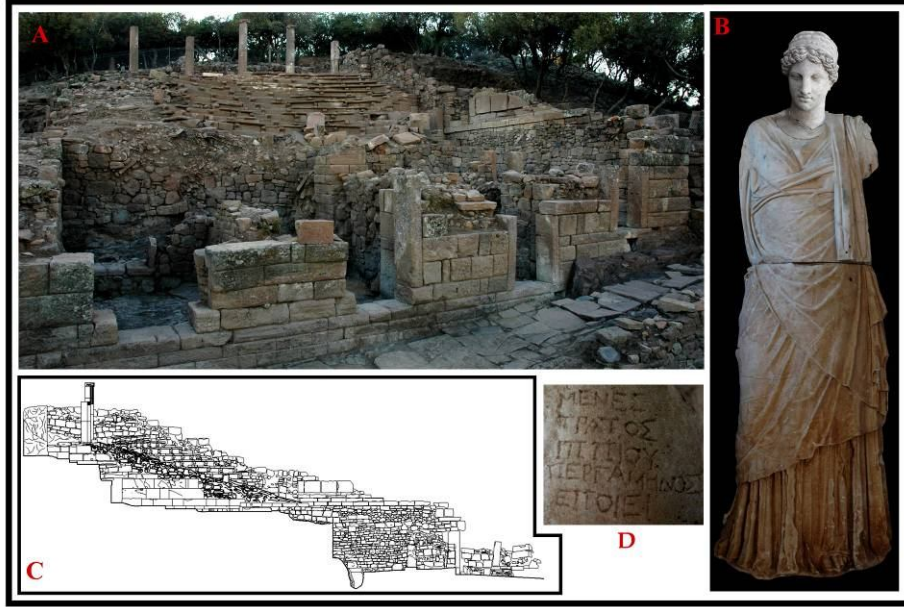
- Ma, J., *Antiochos III and the cities of Western Asia Minor*, New York, 2000.
- Magie, D., *Anadolu'da Romalılar. M.Ö. III. ve II. Yüzyıllarda Batı Anadolu*, Çev. N. Başgelen, Ö. Çapar, İstanbul, 2007.
- Malay, H., "Batı Anadolu'nun Antik Çağdaki Durumu", *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi* 2, 1983, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, s. 50-61.
- Malay, H., Riel, M., "Two New Hellenistic Decrees from Aigai in Aiolis", *Epigraphica Anatolica. Zeitschrift für Epigraphik und historische Geographie Anatoliens* 42, s. 39-60.
- Martin, R., *Recherches sur L.Agora Grecque. Études d'histoire et d'architecture urbaine*, Paris, 1951.
- Mierse, W.E., *Temples and towns in Roman Iberia: The social and architectural dynamics of Sanctuary Designs, from the Third Century B.C. to the Third Century A.D.*, University of California Press, 1999.
- Radt W., *Pergamon. Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları*, Çev. S. Tammer, İstanbul, 2002.
- Ramsay, W.M., "Contributions to the History of Southern Aeolis 2", *JHS* 2, 1881, s. 271-308.
- Reinach, S., *Chroniques d'Orient: documents sur les fouilles et découvertes dans l'Orient hellénique de 1883 à 1890*, Paris, 1891.
- _____, "Deux Inscriptions de l'Asie-Mineure. 1. Convention entre Aegae et Olympos", *Revue des études grecques* 4, 1891, s. 268-275.
- Rhodes, P.J., *The Greek City States: A Source Book*. Second edition, Cambridge 2007.
- Rotroff, S.I., *The Athenian Agora, Volume 22, Hellenistic Pottery: Athenian and Imported Moldmade Bowls*, Princeton 1982.
- Sayles, W.G., *Ancient Coin Collecting II: Numismatic Art of the Greek World*, Krause Publications 2007.
- Schalles, H.-J., *Untersuchungen zur Kulturpolitik der Pergamienischen Herrscher im dritten Jahrhundert vor Christus*, Istanbuler Forschungen 36, Tübingen, 1985.
- Sear, F., *Roman Theatres. An Architectural Study*, New York, 2006.
- Sezgin, Y., "Aigai. Keçiler Yurdu", *Seyahatname* 7 (Ocak-Şubat), 2010, s. 49-53.
- Sjöqvist, E., "Excavations at Morgantina (Serra Orlando) 1963 Preliminary Report VIII", *AJA* 68-2, 1964, s. 137-147.
- Tül, Ş., *Aigai. Aiolis'de Bir Dağ Kent*, Ege Yayınları, 1995.
- Yaman, A., *Antik Çağda Bouleuterionlar*, Ege Üniversitesi-Yayınlanmamış Lisans Tezi, İzmir 2008.
- Wycheley, R.E., *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?*, (How the Greeks Built Cities?, Londra, 1949) çev. N. Nirven, İstanbul 1993.

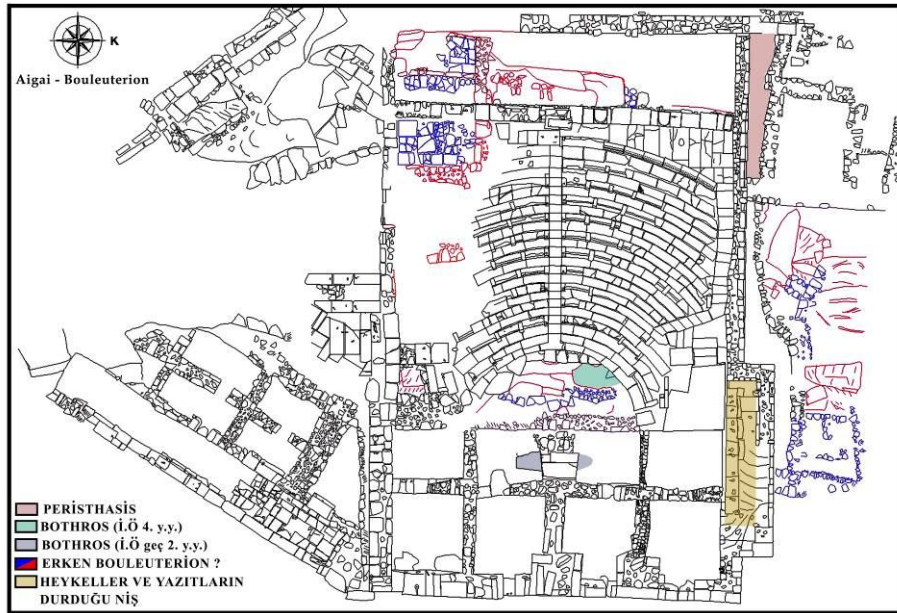
Resim1: Aigai'nin Topografik Haritası ve Hâlihazır Planı.

AIOLIS'DE BİR DAĞ KENTİ: AİGAI

Resim 2: A) Bouleuterion'un doğudan görünümü. B) Doğu-Batı kesiti. C) Hestia Bollaia Heykeli. D) Heykellerden ikisi üzerinde yer alan heykeltıraş imzası.

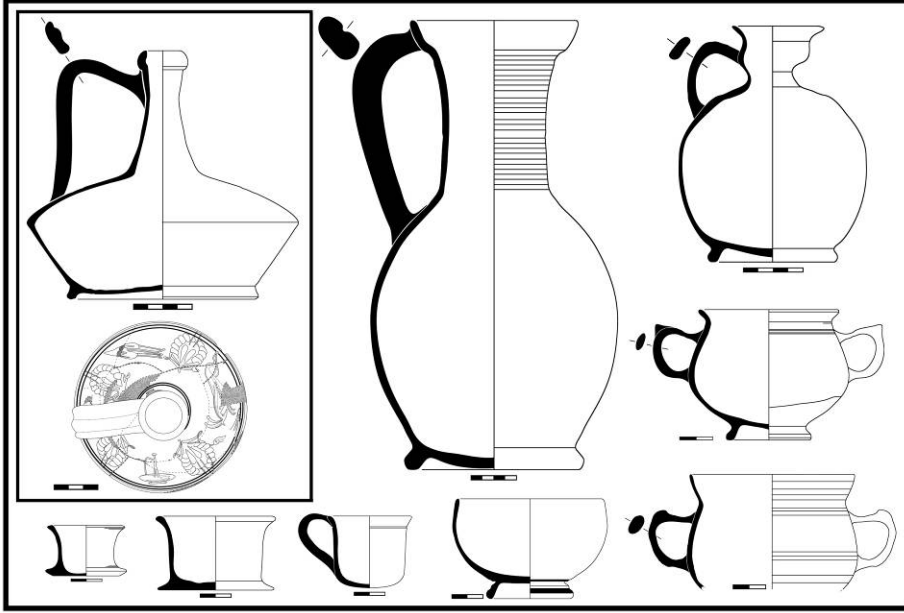
Resim 3: Bouleuterion'un Planı.

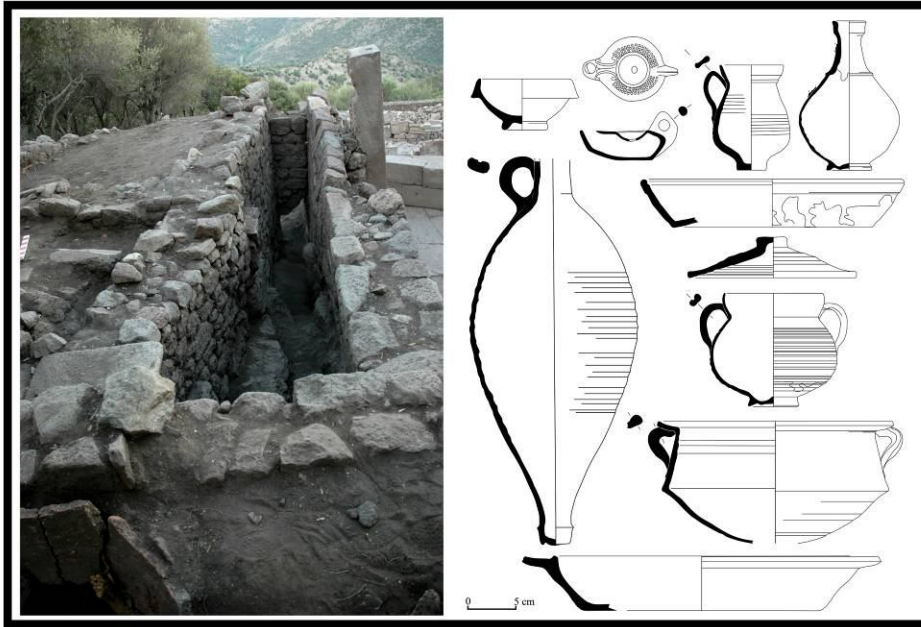
Resim 4: M.Ö. 4. yüzyıl bothrosu.

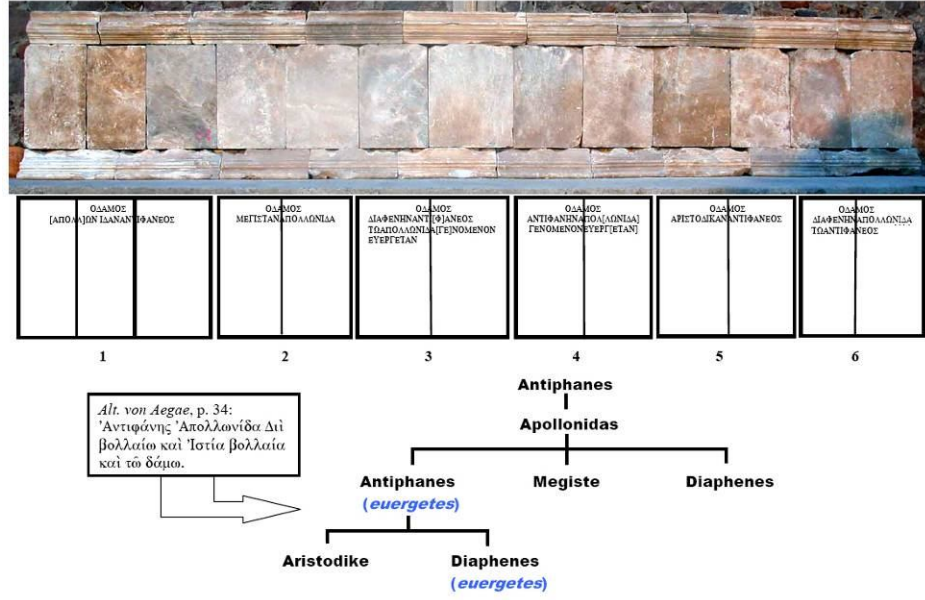
Resim 5: Erken Bouleuterion'a ait mimari izler ve seramik buluntu.

Resim 6: M. Ö. geç 2.-erken 1. yüzyıl bothrosundan gelen bir kısım seramik buluntu.

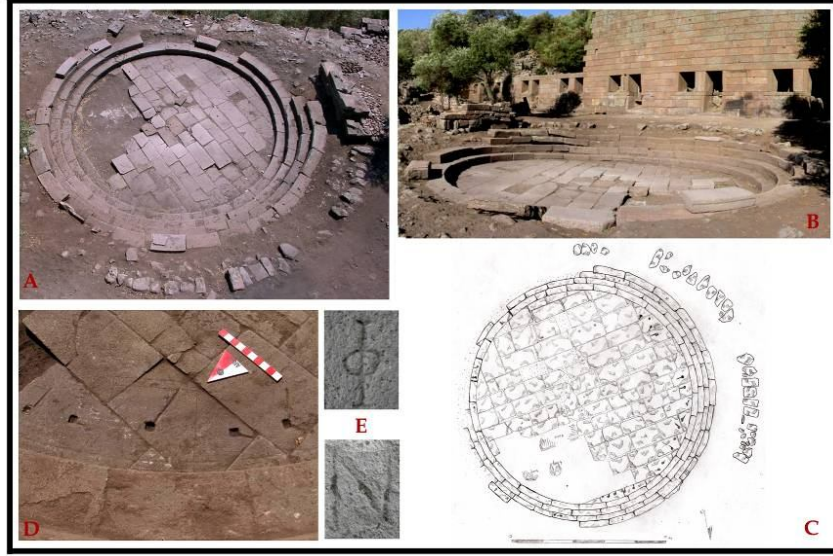
Resim 7: Peristhasis (solda) ve içinden gelen bir kısım seramik buluntu.

Resim 8: Antiphanes, Diaphanes isimli hayırseverler (*euergetes*) ve diğer aile fertlerine ait yazıtlar.

Resim 9: A) Agora'nın güneyden görünümü. B) Agora'nın cephe çizimi. C) Agora'nın 1880'lerde görünümü.

Resim 10: A-B) Macellum C) Plan D) Taban plakalarının üzerine oyulmuş oluklu kenet delikleri ve tezgah yerleri. E) Bazı blok taşların üzerinde yer alan harfler.

Resim 11: A) Nekropolis'te kazılan alanın genel görünümü. B-C) Lahit örnekleri D) Kazılan mezarlarda ele geçen bir kısım buluntu.

Resim 12: A) Sarnıç'ın genel görünümü. B) Bizans seramiklerinin buluntu durumu. Bizans seramiklerinden örnekler.

Resim 13: A) Demirkapı'nın batıdan görünümü. B) Bizans Şapeli. C) Tiberius Kapısının kazı öncesi görünümü. D) Tiberius Kapısının kazı sonrası görünümü.